МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ

Науково-методичні рекомендації

Золота миля
Харків
2015

УДК
ББК
П

Укладач:
старший науковий співробітник НДЛ з проблем протидії злочинності ННІ підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук **Гладкова Є. О.**

П	**Порушення** права на отримання освіти: проблеми кваліфікації злочину : науково-методичні рекомендації / Укл. Гладкова Є. О. – Харків : Вид-во, 2015. – 60 с.

У судово-слідчій практиці кваліфікація та розслідування зазначених злочинів часто викликає труднощі. Значною мірою це обумовлене складністю визначення поняття та змісту права на отримання освіти в умовах реформування її системи. Беручи до уваги бланкетний характер диспозиції ст. 183 КК, специфічність вказаної категорії злочинів, складність їх виявлення та розслідування, необхідним є розкриття проблемних питань, що стосуються окремих аспектів їх кримінально-правової характеристики та особливостей кваліфікації. У цих методичних рекомендаціях через аналіз загальних засад кримінально-правової охорони права на отримання освіти, розроблені положення кваліфікації кримінально караних порушень права на отримання освіти та відмежування їх від інших порушень законодавства про освіту.

Для

УДК
ББК

© Гладкова Є. О., 2015

ЗМІСТ

ВСТУП 4

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ. 6

2. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 183 КК УКРАЇНИ. 11

3. ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 183 КК УКРАЇНИ, ВІД СУМІЖНИХ ДІЯНЬ. 42

ВИСНОВКИ 58

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: 59

ВСТУП

Згідно зі ст. 53 Конституції України, право на освіту віднесено до основоположних прав і свобод людини і громадянина. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. З метою надання можливості безперешкодної реалізації цього права законодавцем у ст. 183 Кримінального кодексу України (далі – КК) встановлено кримінальну відповідальність осіб, винних у незаконній відмові в прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності та у незаконній вимозі оплати за навчання в державних або комунальних навчальних закладах. Кримінально-правова охорона права на отримання освіти стала новелою вітчизняного кримінального права. Цим фактом було засвідчено ставлення держави до освіти як до значної соціальної цінності, що вимагає її захисту кримінально-правовими засобами, поряд з іншими правами і свободами людини і громадянина.

Проте встановлення кримінально-правової відповідальності за порушення права на отримання освіти не вирішує всіх нагальних проблем у цій сфері. На сьогодні порушення права на отримання освіти мають місце як при вступі до навчальних закладів усіх рівнів, так і під час навчання в таких освітніх закладах. Масові факти порушення права на отримання освіти визнані, у тому числі на рівні вищого керівництва України, яке занепокоєне ситуацією, пов'язаною з фактами порушення прав дітей та учнівської молоді на доступність і безоплатність освіти, зокрема примусовим збором в

окремих дошкільних і загальноосвітніх закладах коштів на проведення різних заходів, поповненням доброчинних фондів і нецільовим використанням батьківських внесків. Через значну латентність вказаного злочинного прояву, практика застосування ст. 183 КК є дуже обмеженою: за даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення у 2013 році перебувало на обліку 10 кримінальних проваджень, відкритих за ознаками ст. 183 КК, лише 5 з яких було направлено до суду із обвинувальним актом; за перше півріччя 2014 року зареєстровано також 10 кримінальних проваджень (до суду направлено 4 з них).

У судово-слідчій практиці кваліфікація та розслідування зазначених злочинів часто викликає труднощі. Значною мірою це обумовлене складністю визначення поняття та змісту права на отримання освіти в умовах реформування її системи. Беручи до уваги бланкетний характер диспозиції ст. 183 КК, специфічність вказаної категорії злочинів, складність їх виявлення та розслідування, необхідним є розкриття проблемних питань, що стосуються окремих аспектів їх кримінально-правової характеристики та особливостей кваліфікації. У цих методичних рекомендаціях через аналіз загальних засад кримінально-правової охорони права на отримання освіти, розроблені положення кваліфікації кримінально караних порушень права на отримання освіти та відмежування їх від інших порушень законодавства про освіту.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ.

Ст. 1 Конституції України закріпила положення про те, що Україна є суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Отже, одним з основних принципів існування нашої країни є закріплення на законодавчому рівні прав і свобод людини і громадянина, створення правових, економічних, політичних та інших гарантій реалізації цих прав і свобод, а також взаємна відповідальність держави і громадянина щодо питань реалізації й забезпечення реалізації прав і свобод. Одним з таких прав є право на освіту. Виходячи з аналізу положень Конституції України, під правом на освіту слід розуміти гарантовану державою можливість кожної людини і громадянина, незалежно від своїх політичних і релігійних поглядів, расової, соціальної та національної приналежності, отримати обов'язкову безкоштовну початкову освіту, мати вільний доступ до середньої професійно-технічної та вищої освіти, а також до післядипломної освіти, аспірантури, докторантури й самоосвіти, на основі своїх особистих здібностей.

До базових законів, що регулюють питання реалізації права на отримання освіти, відносяться:

- Конституція України від 28.07.1996р.;
- закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р.[1];

---

[1] Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. –

- закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р. [1];
- закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.[2]

Право на освіту передбачено ст. 53 Конституції України. Зокрема, цією нормою передбачено, що:

1) кожний має право на освіту;

2) повна загальна середня освіта є обов'язковою;

3) держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам;

4) громадяни мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі;

5) громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Право на освіту також закріплене в ключових міжнародних документах в сфері прав людини. Так, ст. 26 Загаль-

---

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83.

[1] Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 28. – Ст. 230 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14/page.

[2] Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014 р., - № 37-38 – Ст. 2004. / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.

ної декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право на освіту; освіта повинна бути безоплатною, принаймні у тому, що стосується початкової та загальної освіти; технічна та професійна освіта має бути загальнодоступною, і вища освіта має бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного[1]. В ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права 1966 року зазначається, що держави, які беруть участь в цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту; визнають також, що для повного здійснення цього права початкова освіта повинна бути обов'язковою й безкоштовною для всіх; середня освіта в її різноманітних формах, у тому числі професійно-технічна середня освіта, повинна бути відкритою й зроблена доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів, зокрема, поступового введення безкоштовної освіти; вищу освіту має бути зроблено однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів, зокрема, поступового введення безкоштовної освіти; елементарна освіта має заохочуватись або інтенсифікуватись, за можливістю, для тих, хто не проходив або не закінчив повного курсу своєї початкової освіти; повинен активно проводитись розвиток мережі шкіл всіх ступенів, повинна бути запроваджена задовільна система стипендій і повинні постійно покращуватись матеріальні умови викладацького персоналу[2]. Крім того, право на освіту закріплене в Декларації прав дитини 1959 року: дитина має право на

---

[1] Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс] : резолюция 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

[2] Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах [Электронный ресурс] : Резолюция 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН 16 декабря 1966 года. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pacteconn.shtml.

отримання освіти, яка повинна бути безоплатною й обов'язковою, принаймні, на початкових стадіях[1]. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в сфері освіти 1960 року закріплює рівність громадян в питаннях отримання освіти[2].

Проаналізувавши законодавство України у сфері надання права на освіту можна визначити наступні особливості системи освіти в Україні.

1. У сфері освіти діють дві взаємопов'язані категорії, що визначають особливості та порядок отримання освіти: «система освіти» і «структура освіти». Згідно із Законом України «Про освіту», система освіти становить сукупність навчальних закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти. Структура ж освіти включає в себе дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, самоосвіту.

Таким чином, структура освіти є сукупністю етапів отримання знань, виховання і розвитку особистості в залежності від її вікових, а також фізико-психологічних характеристик. Система ж освіти є єдиним комплексом інституцій (установ, організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування), метою діяльності яких є надання освітніх послуг відповідно до вимог і стандартів українського законодавства.

---

[1] Декларация прав ребёнка [Электронный ресурс] : резолюция 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 года. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml.

[2] Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти [Електронний ресурс] : Генеральна Конференція ЮНЕСКО від 14 грудня 1960 року. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_174.

2. Законодавство, що регулює питання отримання освіти в Україні, визначає коло осіб, які мають можливість отримати конкретний рівень і вид освіти (за віком, фізичним станом, належністю до громадянства України і за іншими ознаками); перелік видів навчальних закладів, що мають можливість надати освіту конкретного рівня і виду, із зазначенням необхідних ознак таких навчальних закладів; закріплює конкретний порядок доступу до отримання освіти певного рівня, а також інші особливості отримання освіти в Україні.

3. Етапи отримання освіти відповідно до її структури є послідовними, забезпечують наступність освіти; кожен наступний етап базується на попередньому.

4. Кожен етап у структурі освіти створює умови для можливості отримання знань і умінь з урахуванням конкретних особливостей психологічного і фізичного розвитку особистості в контексті її віку, стану здоров'я та раніше отриманого рівня освіти.

Отже, право на освіту як об'єкт кримінально-правової охорони – це гарантоване Конституцією України право громадян на доступне отримання всіх рівнів освіти відповідно до вимог чинного законодавства доступної і безоплатної за рахунок бюджетного фінансування, і оплатної – у разі навчання на умовах договору.

2. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 183 КК УКРАЇНИ.

Складність кваліфікації злочину, передбаченого ст. 183 КК, у першу чергу полягає у тому, що диспозиція цієї статті є банкетною, тобто для визначення її змісту – конкретних ознак складу злочину необхідно звернутися до інших нормативних актів, які не є законами про кримінальну відповідальність. Відповідно для встановлення змісту поняття «права на отримання освіти» необхідно звертатися до значного масиву нормативно-правових актів різної юридичної сили, що закріплюють систему, структуру освіти, особливості отримання того чи іншого виду та рівня освіти, вимоги для осіб, які бажають отримати конкретний освітній рівень тощо.

Аналізуючи диспозицію ст. 183 КК, слід звернути уваги, що вона містить у собі два самостійні склади злочину:

1) незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності (ч. 1);

2) незаконна вимога оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах (ч. 2).

Безпосереднім об'єктом зазначених злочинів є закріплене в законодавстві право на отримання освіти. Виходячи з аналізу законодавства України, що встановлює право на отримання освіти, можна зробити висновок, що об'єктом порушення прав на отримання освіти є ті суспільні відносини, які забезпечують можливість реалізації наступних прав:

1) права на доступ до отримання освіти всіх видів у навчальних закладах державної, комунальної та приватної власності за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів, а також за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб – всім без обмеження громадянам України;

2) права на доступ до отримання всіх видів освіти на умовах, передбачених спеціальним законодавством України – всім без обмеження іноземцям та особам без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Аналіз структури суспільних відносин, в рамках яких особами реалізується їх право на отримання освіти, з урахуванням положень чинного законодавства України у сфері освіти, може бути зведений до характеристики суб'єкта даної групи відносин, предмета таких відносин і соціальних зв'язків, що виникають у процесі реалізації особами їх права на отримання освіти. Таким чином у кожному конкретному випадку порушення права на отримання освіти необхідно визначити суб'єктний склад суспільних відносин, що стали об'єктом злочинного посягання. Суб'єктами відносин, що є об'єктом порушення прав на отримання освіти, можуть бути, з одного боку, всі без винятку громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України. З іншого боку, суб'єктами таких суспільних відносин завжди є навчальні заклади всіх форм власності, за допомогою яких забезпечується можливість отримання освіти (перелік таких навчальних закладів передбачений чинним законодавством).

При цьому важливо відзначити, що присутність у суспільних відносинах реалізації права на отримання освіти «неналежних» суб'єктів, як наприклад, навчального закладу, у якого немає ліцензії на надання певного виду освітніх послуг, або ж зацікавленої в отриманні післядипломної освіти особи, у якої немає передбаченої законодавством кваліфікації, означає відсутність одного з елементів об'єкта порушення права на отримання освіти, а значить – і самого об'єкта. Тому в кожному конкретному випадку при розслідуванні кримінальних проваджень про порушення права на отримання освіти слід точно визначати коло суб'єктів суспільних відносин, у рамках яких відбувається реалізації особами їх права на освіту.

Предметом суспільних відносин, у рамках яких особи мають можливість реалізувати своє право на отримання освіти, виступає сама можливість отримання освіти всіх рі-

внів, починаючи від дошкільної і закінчуючи післядипломною. При цьому предмет конкретних правовідносин повинен встановлюватися у кожному випадку порушення права на отримання освіти у зв'язку з тим, що бажане особою благо у вигляді отримання конкретного рівня освіти, заради якого особа і вступає до цих правовідносин, може відрізнятися від законодавчо передбачених для таких правовідносин предметів. У такому випадку вести мову про наявність об'єкта порушення права на отримання освіти не доводиться. Таким чином предметом зазначених правовідносин ж права та обов'язки їх суб'єктів, які мають бути закріплені в чинному на момент вчинення злочину законодавстві в сфері освіти. При розслідуванні кожного кримінального провадження важливо встановлювати конкретний обсяг прав і обов'язків учасників, щоб визначити, чи діяли учасники в межах своїх прав та обов'язків. Загалом, особи, які бажають отримати освіту і вступають у зв'язку з цим у правовідносини із закладами освіти, мають такі права: а) право громадян України на вільний і рівний доступ до всіх освітніх послуг, що надаються освітніми навчальними закладами України (у державних і комунальних навчальних закладах такі особи мають право претендувати на конкурентних засадах на отримання безкоштовної освіти, а також – освіти за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб; у приватних навчальних закладах – претендувати на отримання освіти за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб); б) право іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, на отримання освіти у всіх навчальних закладах державної, комунальної та приватної власності на умовах, передбачених законодавством України та міжнародними договорами. З іншого боку, таким правам осіб повинен кореспондуватися відповідний обсяг повноважень навчальних закладів з надання того чи іншого виду освітніх послуг.

Таким чином, лише наявність всіх ознак, що характеризують елементи складу злочину, в діянні особи дозволяє говорити про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності. Так має бути наявний належний

суб'єктний склад в суспільних відносинах, зусилля однієї сторони суспільних відносин повинні бути спрямовані на отримання освіти, а іншої – на надання освітніх послуг, і крім того, сторони повинні бути наділені належним обсягом прав і обов'язків для отримання та надання конкретного виду освіти, тобто не повинно бути жодних законних обмежень чи винятків тощо. Відповідно тільки за наявності всіх елементів суспільних відносин права на отримання освіти можна вести мову про наявність об'єкта такого злочину як порушення права на отримання освіти, передбаченого ст. 183 КК України.

У контексті аналізу об'єкта порушення прав на отримання освіти важливо звернути увагу на потерпілого від даного злочину та його предмет, які традиційно розглядають разом із аналізованим елементом складу злочину. Так, під час аналізу другої форми вчинення злочину, передбаченого ст. 183 КК, необхідно визначити його предмет. Під предметом злочину розуміють будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину[1]. У випадку вчинення злочину у формі незаконної вимоги оплати за навчання у державному чи комунальному навчальному закладі **предметом** злочину є оплата за навчання. Чинна редакція ст. 183 КК України не надає жодних характеристик такої категорії, як «оплата за навчання», тому визначенні змісту цього поняття є вкрай важливою під час кваліфікації цього злочину.

У теорії кримінального права предмет злочину має наступні ознаки: фізична, соціальна та юридична. Кореспондуючи вказані ознаки предмета злочину на предмет пору-

---

[1] Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [Текст] / В. Я. Таций. – Х. : Выща шк. Изд-во при ХГУ, 1988. – С. 47. ; Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання [Текст] : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – С. 110.

шення права на отримання освіти – оплату за навчання, можна визначити наступне:

1) оплата за навчання в будь-якому випадку виражається в речах матеріального світу. Чинна редакція ч. 2 ст. 183 КК України не визначає можливі види такої оплати. Судова практика свідчить, що оплата за навчання як предмет злочину, передбаченого ст. 183 КК України, виражається в грошових коштах, причому як в українській, так і в іноземній валюті. Однак оплата за навчання може також виражатися й в інших предметах матеріального світу, як то в будь-яких інших матеріальних цінностях (наприклад, будівельних матеріалах, комп'ютерній техніці, меблях тощо), а також в роботах та послугах (наприклад, ремонтних роботах).

2) Всі вищевказані предмети мають цінність у відносинах між людьми. Таким чином, фізичні та соціальні ознаки предмета злочину наявні в оплаті за навчання, передбаченій ч. 2 ст. 183 КК України.

3) Стосовно юридичних ознак оплати за навчання як предмета злочину, передбаченого ст. 183 КК України: (а) з приводу оплати за навчання винна особа вчиняє незаконні дії та спрямовані на її отримання від потерпілої особи; (б) оплата за навчання фактично визнається законодавцем як предмет злочину «порушення права на отримання освіти», вчиненого у формі незаконної вимоги оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах, оскільки вона введена в диспозицію ч. 2 ст. 183 КК України як характеристика спрямованості діянь винної особи.

Таким чином, можна встановити, що предметом порушення права на отримання освіти, вчиненого у формі незаконної вимоги оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах, є оплата за навчання – матеріальні цінності (гроші, інші предмети матеріального світу, що мають грошову вартість, роботи та послуги), які вимагаються винною особою від потерпілого як вимога та умова навчання у навчального закладі державної чи комунальної форми власності.

Поряд з предметом зазначеного злочини слід також виділити поняття потерпілого від цього злочину, який прямо

не називається в диспозиції аналізованої статті, однак має важливе значення під час кримінально-правової кваліфікації зазначеного злочину. Оскільки право на отримання освіти є правом громадян, іноземців та осіб без громадянства, тобто фізичних осіб, *потерпілим* від злочину, передбаченого ст. 183 КК, може бути лише фізична особа. Перелік осіб, які мають можливість отримання освіти конкретного рівня і виду, закріплений у спеціальному законодавстві. Виходячи з аналізу нормативно-правових актів у сфері освіти, можна дійти висновку, що потерпілими від порушення права на отримання освіти можуть бути такі категорії громадян, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах:

1. Діти дошкільного віку, тобто діти від двох місяців (а в окремих випадках – з моменту народження) до шести-семи років (а в окремих випадках – до восьми років) незалежно від їх національної приналежності, а також громадянства – щодо отримання дошкільної освіти.

2. Громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли шестирічного віку – щодо отримання загальної середньої освіти.

3. Громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли шкільного віку, за їх бажанням – щодо отримання позашкільної освіти.

4. Громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах, мають схильності і здібності до отримання конкретного виду професійно-технічної освіти, залежно від своїх інтересів за відсутності медичних протипоказань, а також показань професійної приналежності – щодо отримання професійно-технічної освіти. Вікові обмеження для здобуття професійно-технічної освіти залежать від виду профе-

сійно-технічного навчального закладу (п. 3 Положення про професійно-технічну освіту по ступеням)[1].

5. Громадяни України мають право безоплатно отримати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти (тобто сукупності норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засоби діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання), якщо певний ступінь вищої освіти здобувається громадянином вперше. Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту за другою спеціальністю у державних та комунальних вищих навчальних закладах, якщо за станом здоров'я вони втратили можливість виконувати службові чи посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією, що підтверджується висновками медико-соціальної експертної комісії, та в інших випадках, передбачених законом. Підготовка осіб поза обсягом державного замовлення здійснюється за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, особи, яким надано статус біженця в Україні, особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та особи, яким надано статус закордонного українця, і які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України. Здобуття вищої освіти зазначеними категоріями осіб за кошти державного бюджету здійснюється в межах квот, визначених Кабінетом Міністрів України. Інші іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законодавством або уго-

---

[1] Положення про професійно-технічну освіту по ступеням [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 1999 року № 956. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP990956.html.

дами між вищими навчальними закладами про міжнародну академічну мобільність

6. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, мають повну вищу освіту, а також деякий практичний досвід (точно законодавчо не встановлений) – щодо отримання післядипломної освіти.

Крім того, необхідно звернути увагу на ту обставину, що якщо порушення права на отримання освіти стосується осіб, які не досягли повноліття, тобто осіб, частково дієздатних або ж наділених неповною цивільною дієздатністю, таке порушення також безпосередньо стосується і їх законних представників. Згідно зі ст. 31 Цивільного кодексу України, фізична особа, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, є частково дієздатною і має право а) самостійно здійснювати дрібні побутові угоди; б) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, охоронювані законом. Отже, питання, пов'язані з практичною реалізацією малолітніми особами їх права на отримання освіти (подача документів, проведення законної плати за навчання, підписання договорів і так далі) здійснюється законними представниками – батьками (усиновлювачами), а також опікунами (ст. 242 Цивільного кодексу України)[1].

Неповнолітні особи (від 14 до 18 років), крім перерахованих вище прав, мають право: 1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; 2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної творчої діяльності; 3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо інше не заборонено спеціальним законодавством або установчими документами юридичної особи; 4) самостійно укладати договір банківського вкладу та розпоряджатися вкладом, внесеним на його ім'я. Вчинення інших дій можливе лише за згодою батьків (усиновлювачів)

---

[1] Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.html#117.

або піклувальників. Зазначені особи є законними представниками неповнолітніх осіб.

Таким чином, у разі порушення прав на отримання освіти малолітніх та неповнолітніх осіб у формі незаконної вимоги плати за навчання потерпілими особами також є їх законні представники.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 183 КК, може виражатися в одній з двох форм:

1) незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності;

2) незаконна вимога оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах.

Об'єктивна сторона цього злочину виражається тільки в діянні, настання яких-небудь наслідків для кваліфікації не потрібне. Єдиною необхідною і достатньою ознакою об'єктивної сторони в цьому випадку є діяння, вчинене в одній з двох перерахованих вище форм, кожна з яких вимагає окремого розгляду. Відповідно, під час кваліфікації слід враховувати, що порушення права на отримання освіти є злочином з формальним складом, яке є закінченим з моменту вчинення одної з вищевказаних дій – незаконної відмови у прийнятті до навчального закладу або ж з моменту незаконної вимоги оплати за навчання у навчальному закладі.

Незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності.

Для проведення аналізу цієї форми реалізації об'єктивної сторони порушення права на отримання освіти необхідно охарактеризувати наступні питання:

1) що слід розуміти під відмовою у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності;

2) що слід розуміти під «незаконністю» такої відмови.

Сучасна система освіти в Україні представлена різними освітніми рівнями, починаючи від дошкільної освіти і закінчуючи післядипломною, яка може бути отримана в мережі навчальних закладів усіх форм власності. Порядок і конкретні форми отримання освіти кожного рівня передбачені спеціальним законодавством у сфері освіти. Отже,

представити узагальнену характеристику процедури прийняття до навчальних закладів не уявляється можливим через значну розгалуженість спеціального законодавства у сфері освіти. Таким чином, порядок прийому осіб до навчального закладу тієї чи іншої форми власності, виду і типу повинен встановлюватися в кожному конкретному випадку при розслідуванні злочинів про порушення права на отримання освіти, вчинених у формі незаконної відмови в прийомі до навчального закладу будь-якої форми власності. Таким чином виникає необхідність визначення загальних характеристик цієї форми реалізації об'єктивної сторони. У першу чергу це стосується визначення ряду обставин, аналіз яких у сукупності дозволяє встановити, що слід розуміти під відмовою у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності. До них відносять наступні питання:

1. *Чи мала потерпіла особа право на вступ до відповідного навчального закладу.* Визначення цієї обставини полягає у встановленні кола осіб, які мають право на навчання в конкретному навчальному закладі, що здійснюється шляхом аналізу чинного законодавства у сфері освіти, а також внутрішніх документів навчального закладу.

2. *Чи має навчальний заклад можливість надавати відповідний вид и рівень освіти.* Визначення цієї обставини полягає у встановленні переліку навчальних закладів, які мають право надавати певний вид освітніх послуг, що здійснюється шляхом аналізу чинного законодавства у сфері освіти, а також внутрішніх документів навчального закладу.

3. *Чи було дотримано потерпілою особою процедури звернення до навчального закладу для отримання освіти певного рівня.* Отримання освіти того чи іншого виду та рівня є правом, а не обов'язком особи. Отже, ініціатива щодо реалізації такого права повинна виходити від самого носія права. Порядок реалізації права на отримання освіти кожного виду і типу, як вже зазначалося раніше, встановлюється відповідним законодавством. Визначення правильності дотримання процедури реалізації права на отримання освіти зацікавленою особою полягає у встановленні порядку подачі документів для вступу до конкретного навчального

закладу, що також здійснюється шляхом аналізу чинного законодавства у сфері освіти та внутрішніх документів навчального закладу.

4. *Чи мала місце відмова у прийнятті до навчального закладу.* Визначення цієї обставини полягає у встановленні порядку оформлення відмови у прийнятті до навчального закладу, що так само здійснюється шляхом аналізу чинного законодавства у сфері освіти, а також внутрішніх документів навчального закладу. При цьому необхідно звернути увагу на ту обставину, що, виходячи з положень чинного законодавства України, відмова у прийнятті до навчального закладу, як правило, ніяк не оформлюється; уповноваженою особою навчального закладу видається розпорядчий документ про прийняття осіб до навчального закладу. Отже, особи, не зазначені в такому розпорядчому акті, вважаються не зарахованими до навчального закладу, а значить, такими, що отримали відмову від прийому до навчального закладу.

5. *Що послужило підставою для відмови особі у прийнятті її до відповідного навчального закладу.* Перелік вимог, яким повинна відповідати особа, що бажає отримати конкретний вид освіти, також закріплений у спеціальному законодавстві в сфері освіти. Такими вимогами, зокрема, є досягнення певного віку, отримання певного рівня освіти, наявність необхідного рівня знань у певній сфері, стан здоров'я і так далі. Отже, відсутність у особи, яка бажає вступити до конкретного навчального закладу, характеристик, передбачених чинним законодавством у сфері освіти, і є підставою для відмови в прийнятті такої особи до навчального закладу.

Встановлення всіх перерахованих вище обставин в комплексі дозволяє визначити, чи мала місце законна відмова у прийнятті до навчального закладу.

Диспозиція ж ч. 1 ст. 183 КК України говорить про *незаконність відмови* у прийнятті до навчального закладу. Законодавча вказівка у тексті статті Загальної частини КК на незаконність діянь свідчить про бланкетність такої диспозиції. А отже, встановлення незаконності здійснюється за

допомогою аналізу законодавства та пошуку невідповідності законодавчим приписам у діях винних осіб. Так, у постанові Ленінського районного суду м. Севастополя від 30 липня 2010 року вказується на ту обставину, що незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу мала місце за таких обставин. Директор гімназії видав наказ, прийняття якого не передбачене чинним законодавством у сфері отримання освіти. Цей наказ передбачав проведення конкурсних співбесід для дітей, що поступають у перший клас. Прийняття дітей до першого класу здійснювалося на підставі такої співбесіди; потім, у зв'язку із низькими результатами конкурсної співбесіди, деяким дітям, які подали заяви про прийняття, було відмовлено в зарахуванні.

Таким чином, незаконною вважається будь-яка відмова у прийнятті до навчального закладу, яка суперечить передбаченим спеціальними нормативно-правовими актами у сфері освіти підставам для такої відмови.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності як форма реалізації об'єктивної сторони порушення права на отримання освіти характеризується такими ознаками:

1) Наявність належним чином оформленого звернення особи, що володіє всіма необхідними і достатніми характеристиками для такого звернення, до відповідного навчального закладу будь-якої форми власності, який також має всі необхідні характеристики, щоб прийняти таке звернення, для отримання певного виду освіти.

2) Наявність у особи, що звернулася, підстав для зарахування до навчального закладу для отримання освіти певного рівня і виду (досягнення необхідного віку, проходження конкурсного відбору і так далі).

3) Наявність порушення з боку службової особи в частині реалізації порядку прийому осіб до навчального закладу, результатом якого стала відмова у прийнятті потерпілої особи до навчального закладу.

Таким чином, незаконною є відмова з будь-якої причини, яка суперечить всім послідовно прописаним у чинному

українському законодавстві про освіту або ж у внутрішніх документах закладу освіти підставам для такої відмови. Як можна зробити висновок з тексту чинних нормативно-правових актів, прямої вказівки на випадки можливої відмови у прийнятті до навчального закладу не представлено, а отже, незаконною відмовою можна вважати будь-яку відмову, підстава якої не передбачена як така чинним законодавством про освіту.

Як вже зазначалося раніше, ч. 1 ст. 183 КК України має яскраво виражений бланкетний характер і на кожному етапі кваліфікації відсилає до величезного масиву нормативно-правових актів у сфері освіти. Слід зазначити, що бланкетність є як сильною, так і слабкою стороною цієї кримінально-правової норми. З однієї точки зору, висока деталізація процесу отримання освіти в Україні не випадкова і необхідна. Без такої деталізації взагалі не можна вести мову про яку-небудь законність у сфері отримання освіти. Наявність хоча б незначних прогалин в законодавстві створює поле для незаконної діяльності. І саме така деталізація дозволяє чітко розуміти, коли має місце порушення права на отримання освіти у формі незаконної відмови в прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності. Але з іншого боку, така складність у правовому регулюванні питання отримання освіти в Україні, у тому числі, зіграла свою роль у незначному використання аналізованої норми в практичній діяльності.

Незаконна вимога оплати за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах.

Ще однією формою реалізації об'єктивної сторони ст. 183 КК України є незаконна вимога оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах. Для розкриття цієї форми реалізації об'єктивної сторони порушення права на отримання освіти необхідно охарактеризувати такі положення:

1) що слід розуміти під державними або комунальними навчальними закладами;

2) що мається на увазі під поняттям «оплата за навчання»;

3) у яких випадках законодавство України передбачає необхідність оплати навчання з боку осіб, які бажають отримати освіту;

4) яку вимогу оплати за навчання слід вважати незаконною.

Отримання освіти в Україні реалізується за допомогою широкого переліку навчальних закладів: дошкільних, загальних середніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих, закладів післядипломної освіти та самоосвіти. Під час аналізу цієї форми вчинення злочину, передбаченого ст. 183 КК, необхідно звернути увагу на той факт, що будь-який навчальний заклад може бути як державної або комунальної, так і приватної форми власності. Таке розуміння випливає з тексту Закону України «Про освіту», а також з п. 2 Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів, де зазначено, що засновниками навчально-виховних закладів можуть виступати державні органи, кооперативні, громадські організації, підприємства та установи, приватні особи[1].

Таким чином, навчальними закладами державної та комунальної форми власності слід вважати навчальні заклади, засновниками яких є відповідні органи державної влади чи органи місцевого самоврядування. Фінансування таких закладів здійснюється за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів.

Щодо плати за навчання слід зазначити наступне. Чинне законодавство України не містить визначення плати за навчання. Однак існує тлумачення поняття «безкоштовність освіти», визначене в рішенні Конституційного суду України від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004. Безоплатність

---

[1] Положення про порядок створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 року № 228. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1996_02_12/an/60/KP940228.html#60.

освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість отримання освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати в будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена ч. 3 ст. 53 Конституції. Частина 3 ст. 53 Конституції України передбачає, що держава забезпечує можливість отримання безоплатної дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. Крім того, у тексті цього рішення Конституційного Суду не раз звертається увага на той факт, що така «безоплатність» та її гарантування з боку держави стосуються виключно державних і комунальних навчальних закладів.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку щодо поняття оплати за навчання. Платою за навчання в державних і комунальних навчальних закладах вважається внесення особою плати в будь-якій формі за освітні послуги, що надаються навчальним закладом, крім того обсягу освітніх послуг, які надаються безкоштовно, розмір і порядок виплати якої встановлюється договором між особою і відповідним навчальним закладом. Така плата здійснюється на договірній основі у випадках, передбачених чинним законодавством України. Детально порядок плати за отримання освіти визначається в законодавстві, чинному на момент отримання освіти, а також внутрішніми документами кожного навчального закладу.

Виходячи з аналізу чинного законодавства у сфері освіти, можна зробити висновок про те, що можливість отримання освіти за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб у державних і комунальних навчальних закладах передбачена в таких випадках:

1. Під час отриманні дошкільної освіти громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, тільки в рамках додаткових освітніх послуг, які не передбачені Базовим компонентом дошкільної освіти, на підставі договору між

дошкільним навчальним закладом та батьками або особами, які їх замінюють.

2. Законодавство про загальну середню освіту взагалі не передбачає можливості отримання такої освіти громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, у державному і комунальному навчальному закладі за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб.

3. Позашкільна освіта в державних і комунальних навчальних закладах громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, за загальним правилом може бути отримана тільки за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб (виключення можуть бути передбачені актами місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування).

4. Професійно-технічна освіта громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах, у державних і комунальних акредитованих вищих професійних училищах і центрах професійної освіти за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб може бути отримана поза обсягом державного замовлення.

5. Вища освіта громадянами України за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб може бути отримана в державних і комунальних вищих навчальних закладах поза обсягом державного замовлення, який затверджується щорічно і становить не менш як 51 відсоток кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які у поточному році здобули повну загальну середню освіту. Перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними вищими навчальними закладами, затверджується Кабінетом Міністрів України. Розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації, а також порядок оплати освітньої послуги (разово, щороку, щосеместрово, щомісяця) встановлюються у договорі (контракті), що укладається між вищим навчальним закладом та фізичною

(юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати. Типовий договір, що укладається між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою на строк навчання, затверджується Кабінетом Міністрів України. Розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої освіти встановлюється вищими навчальними закладами в національній валюті (ст. 73 закону України «Про вищу освіту»). Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, мають право отримати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах лише за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб, якщо інше прямо не передбачено міжнародними договорами.

6. Післядипломна освіта може бути отримана громадянами України, а також іноземцями та особами без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, в державних і комунальних навчальних закладах за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб поза обсягом державного замовлення, який також затверджується щорічно.

Отже, вимога з боку уповноваженого представника навчального закладу оплатити навчання в будь-якому іншому випадку є незаконною.

Слід звернути увагу, що оскільки розмір законної плати за навчання встановлюється договором між навчальним закладом та особою, яка отримує освітні послуги на платній основі, то будь-яка вимога провести оплату понад встановлений розмір або у формі, не передбаченій договором, також є незаконною і може розцінюватися як порушення права на отримання освіти.

Аналізуючи ознаки, пов'язані з об'єктивною стороною порушення права на отримання освіти, вчиненого у формі незаконної вимоги плати за навчання в державних і комунальних навчальних закладах, необхідно встановити момент, з якого незаконна вимога здійснити плату за навчання може вважатися ознакою об'єктивної сторони. Аналізований злочин має формальний склад, отже, незаконна вимога

оплати за навчання в державних і комунальних навчальних закладах вважається закінченою з моменту пред'явлення суб'єктом злочину незаконної вимоги здійснити оплату за навчання.

Враховуючи законодавче регулювання можливості отримання освіти за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб у державних і комунальних навчальних закладах, можна зробити висновок, що незаконна вимога провести оплату за навчання може мати місце в тому випадку, якщо потерпіла особа має право на отримання конкретного виду освіти в конкретному навчальному закладі за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів (окрім випадків вимоги оплати в понад встановлений розмір або у формі, не передбаченій договором). Визначення наявності у особи зазначеного права здійснюється за допомогою встановлення наступних фактів:

1. *Чи має потерпіла особа право на отримання освіти відповідного виду та рівня, згідно з законодавчими приписами.* Для встановлення даного факту необхідно враховувати вимоги чинного законодавства України в сфері освіти щодо можливості отримання особою певного виду освіти виходячи з її віку, належності до громадянства України або громадянства іншої держави, з яким у України існують міжнародні угоди, факт отримання такого рівня освіти вперше і так далі.

2. *Чи були дотримані всі необхідні вимоги потерпілою особою для отримання освіти за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів у конкретному навчальному закладі.* Встановлення цієї обставини здійснюється за допомогою аналізу чинного законодавства України, а також внутрішніх документів навчального закладу, що регулюють порядок приймання осіб до такого навчального закладу для навчання за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів. Такий порядок, наприклад, може передбачати необхідність складання вступних іспитів, проходження співбесіди і так далі. Крім того, потрібно встановити, чи були виконані потерпілою особою всі необхідні вимоги порядку приймання осіб до навчального закладу, а головне: чи

отримала особа в результаті вчинених дій право на навчання у навчальному закладі за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів. Так, вироком Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 16 січня 2014 року був засуджений завідувач дошкільного навчального закладу за вимогу плати за навчання в такому навчальному закладі малолітніх дітей, батько яких написав відповідну заяву про прийняття дітей. Отже, з боку потерпілої сторони були виконані всі умови для отримання освіти.

Таким чином, незаконною вимогою оплати за навчання можна вважати таку, що виказана особі, яка має право на отримання освіти певного виду за рахунок коштів Державного або місцевого бюджетів, а також належним чином виконала всі умови для зарахування її до навчального закладу державної чи комунальної власності для навчання за рахунок коштів Державного чи місцевого бюджетів. Як вже зазначалося, незаконною вимогою плати за навчання також є вимога плати, більшої, ніж передбачена контрактом про надання освітніх послуг, або ж в іншій формі, ніж передбачена контрактом. Незаконна вимога плати в таких випадках може мати місце з моменту отримання особою права на навчання в навчальному закладі за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб.

Необхідно відзначити, що видання наказу про зарахування потерпілої особи до навчального закладу в такому випадку не обов'язкове. Така думка підтверджується практикою застосування ч. 2 ст. 183 КК України. Так, у вироку Керченського міського суду Автономної Республіки Крим порушенням ч. 2 ст. 183 КК України суд визначив однократні вимоги завідуючої дошкільного навчального закладу про внесення грошових коштів у вигляді благодійної допомоги на рахунок навчального закладу як плати за прийняття до цього дошкільного навчального закладу і плати за подальше навчання в ньому.

Слід звернути увагу на ту обставину, що ч. 2 ст. 183 КК України передбачає відповідальність саме за незаконну вимогу оплати за навчання. Справа в тому, що при аналізі практики застосування ч. 2 ст. 183 КК України можна дійти

висновку, що суди допускають розширене тлумачення цієї норми, а саме: визнають вимогою плати за навчання вимогу збору грошей на проведення ремонтних робіт, встановлення обладнання, купівлю техніки та інвентарю і подібне.

Так, згідно з вироком, винесеним Ковельським міськрайонним судом Волинської області від 30 грудня 2008 року за кримінальною справою № 1-365/08, керівник комунального навчального закладу організувала систематичний збір грошей на потреби цього навчального закладу (що малося на увазі під «потребами», в вироку не зазначалося); окремо здійснювався збір коштів для проведення ремонтних робіт. Аналогічні дії були вчинені завідувачем іншого дошкільного навчального закладу, згідно з вироком Центрального районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим. Збір коштів було організовано для купівлі різних матеріальних цінностей для дошкільного навчального закладу, проведення ремонтних робіт, організації харчування дітей, а також на господарські потреби навчального закладу. Системний характер також мав збір грошових коштів, організований керівником музичної школи поза платою за навчання, що підтверджується вироком Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська.

Перераховані вище випадки свідчать про неправильне розуміння правозастосовувачами положень ч. 2 ст. 183 КК України. Але необхідно відзначити, що вимоги проводити оплату за подібного роду статтями витрат навчального закладу також є незаконними і знаходяться в прямому зв'язку з можливістю особи навчатися в такому навчальному закладі. Однак до внесення відповідних змін до КК України говорити про можливість притягнення осіб за подібні дії до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 183 КК України не можна.

Правильною слід вважати кваліфікацію діянь директора Луцького вищого професійного училища за ч. 2 ст. 183 КК України за незаконну вимогу провести оплату за навчання дітей, що вступили до цього навчального закладу. Незважаючи на те, що отримані грошові кошти були спрямовані на проведення ремонтних робіт та поліпшення мате-

ріальної бази училища, збір грошових коштів здійснювався на потреби навчання за увесь курс навчання. Аналогічно були кваліфіковані діяння виконуючого обов'язки директора Любешівського технічного коледжу ЛНТУ за незаконну вимогу проведення оплати за навчання в цьому коледжі осіб, які вступили для навчання за рахунок коштів Державного бюджету, в якості благодійного внеску на потреби навчання за весь курс навчання.

Необхідно зазначити, що вимоги здійснити плату за навчання без належної для цього законної підстави може мати як разовий, так і систематичний характер.

Таким чином, можна підбити підсумки щодо тих ознак, які характеризують цю форму реалізації об'єктивної сторони порушення права на отримання освіти:

1. Наявність у особи права на навчання в державних чи комунальних навчальних закладах за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів. При цьому з боку особи повинні бути виконані всі передбачені законодавством умови для отримання безкоштовної освіти. Або ж отримання особою права на навчання в державних чи комунальних навчальних закладах за рахунок коштів фізичних або юридичних осіб.

2. Пред'явлення вимоги службовою особою державного чи комунального навчального закладу здійснити оплату за отримання освіти в певному навчальному закладі як одноразово, так і систематично, як у грошовій, так і в будь-якій іншій матеріальній формі або ж у вигляді вчинення певних економічно вигідних для цього навчального закладу дій. Особливим варіантом реалізації такої форми об'єктивної сторони слід також вважати вимогу оплати з боку представника навчального закладу, яка перевищує визначені договором розміри оплати за навчання або не відповідає формі оплати.

При цьому необхідно відзначити, що абсолютно не має значення форма передачі такої оплати – у готівковій або безготівковій формі, шляхом виконання будь-яких дій, придбання для навчального закладу матеріальних цінностей і так далі. Важливе значення має обґрунтування з боку служ-

бової особи необхідності проведення такої оплати – плата за навчання. Так, наприклад, вироками Косовського районного суду Івано-Франківської області та Бериславського районного суду Херсонської області були визнані винними у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 183 Кримінального кодексу України, службові особи професійно-технічних навчальних закладів державної та комунальної власності за вимогу здійснити оплату за навчання у вигляді оплати проходження виробничої практики учнями професійно-технічних навчальних закладів. Фабула вищевказаних справ зводиться до того, що обвинувачувані службові особи вимагали в учнів грошові кошти в якості плати за проходження виробничої практики, оплата якої не здійснювалась підприємствами, де така практика проводилась, в порушення домовленостей.

Під час кваліфікації злочину, передбаченого ст. 183 КК, особливу увагу слід звернути на *суб'єкта* зазначеного злочину. У всіх вироках, використаних для підготовки цих методичних рекомендацій, винесених за ст. 183 КК, є посилання на той факт, що суб'єктом порушення права на отримання освіти є службова особа навчального закладу (директор, завідувач і так далі). Проте диспозиція ст. 183 не містить вказівки на спеціальність суб'єкта порушення права на отримання освіти.

Порушення права на освіту може бути вчинено у формі незаконної відмови в прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності і у формі незаконної вимоги оплати за навчання у державних і комунальних навчальних закладах. Отже, порушення права на отримання освіти може мати місце тільки в рамках реалізації громадянами такого права за допомогою мережі навчальних закладів різних форм власності. Навчальні заклади, насамперед, є юридичними особами, а отже, мають внутрішню організацію з розподілом повноважень і обов'язків між структурними підрозділами, а також окремими працівниками. Прийняття осіб до навчального закладу, законна вимога оплати за навчання в навчальних закладах пов'язане з прийняттям розпорядчих документів. А значить, такого роду рішення можуть прий-

матися виключно особою, яка має організаційні та адміністративні повноваження. Ця позиція підтверджується положеннями чинного законодавства України. Так, п. 19.1 Умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2013 році передбачає, що зарахування осіб до вищого навчального закладу здійснюється наказом керівника вищого навчального закладу[1].

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що суб'єкт порушення права на отримання освіти повинен володіти спеціальними характеристиками службової особи – особи, наділеної організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими повноваженнями. Крім того, той факт, що в законодавстві про кримінальну відповідальність крім загальних ознак, притаманних усім без винятку суб'єктам суспільно небезпечного посягання, в окремих складах можуть бути передбачені додаткові ознаки суб'єкта, є очевидним, оскільки при розмаїтості суспільних відносин і злочинів, які можуть їх порушувати, складно уявити абсолютну «універсальність виконавця» цих злочинів.

У контексті вищевикладеного можна відзначити такий порядок характеристики питання суб'єкта аналізованого злочину:

1) *Суб'єкт порушення права на отримання освіти – фізична особа.* Згідно з чинним КК України, суб'єктом злочинного посягання визнається тільки фізична особа. Кримінальне законодавство не дає визначення поняття «фізична особа». Цей термін охарактеризований у праві цивільному. Відповідно до ст. 24 Цивільного кодексу України, фізичною особою вважається людина як учасник цивільних відносин. І хоча даний термін представлений у винятково цивільно-правовому значенні, він широко використо-

---

[1] Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України у 2013 році [Електронний ресурс] : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 5 листопада 2012 року № 1244. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1902-12.

вується всіма іншими галузями права. По суті, поняття «фізична особа» існує в теорії права як протилежний термін поняттю «юридична особа». Під юридичною особою той же Цивільний кодекс у ст. 80 визначає організацію, створену і зареєстровану в установленому законом порядку, наділену цивільною правоздатністю і дієздатністю, яка може бути позивачем і відповідачем у суді.

Відповідно до змін до Кримінального кодексу України, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року[1], до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру у випадку вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та в співучасті, або іншим шляхом злочинів, визначених в статті 96-3 КК України. Проте за порушення права на отримання освіти службовою особою навчального закладу як юридичної особи заходи кримінально-правового характеру до навчального закладу не застосовуються.

Таким чином, при притягненні до кримінальної відповідальності винної службової особи за порушення права на отримання освіти сам навчальний заклад як юридична особа не несе жодної відповідальності. Будь-які негативні наслідки, пов'язані із застосуванням до службової особи навчального закладу кримінальної відповідальності, самого навчального закладу не стосуються. Крім того, будь-які матеріальні претензії в контексті понесених матеріальних і моральних втрат в даному випадку потерпіла особа має право

---

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб [Електронний ресурс] : закон України від 23 травня 2013 року № 314-VII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-18.

пред'являти лише до винного – фізичній особі, але ніяк не до юридичної – навчальному закладу.

2) Суб'єкт порушення права на отримання освіти – осудна особа. Особа, яка вчинила злочин «порушення права на отримання освіти», повинна мати таку обов'язкову ознаку, як осудність – здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльності) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК). Слід зазначити, що наявність такої характеристики презумується у кожної особи, яка порушила право на отримання освіти, якщо протилежне не буде встановлене в ході досудового слідства або судового розгляду справи.

3) Суб'єкт порушення права на отримання освіти – особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Загальний вік притягнення особи до кримінальної відповідальності – шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК). Винятки із загального правила передбачені у частині другій тієї ж самої статті – це чотирнадцять років, але порушення права на отримання освіти до цього переліку злочинів не відноситься, отже, за такий злочин особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності тільки з шістнадцяти років. Втім відповідальність за даний злочин можуть нести лише особи, які володіють ще деякими додатковими ознаками, які будуть розглянуті далі, і від цих ознак прямо залежить і той вік, в межах якого може бути реалізоване злочинне посягання. Цей вік істотно перевищує 16 років, оскільки особа повинна отримати певний рівень освіти (вища), часто мати певний стаж роботи тощо. Тому при розслідуванні цього злочину перед слідчими органами не може виникнути необхідність точного встановлення віку особи на момент вчинення даного злочину, як це може бути в багатьох інших злочинах.

4) Суб'єкт порушення права на отримання освіти – особа, наділена спеціальними ознаками. Ст. 183 КК України, яка передбачає відповідальність за порушення права на отримання освіти, є бланкетною, і піж час кваліфікації діянь за цією статтею необхідно звертатися до величезного масиву нормативно-правових актів, що регулюють питання отримання освіти в Україні. Аналогічною є ситуація і з визначенням суб'єкта цього злочину. Отже, поряд із загальни-

ми ознаками, якими повинен володіти суб'єкт будь-якого суспільно небезпечного діяння, суб'єкт порушення права на отримання освіти також повинен володіти деякими додатковими ознаками, що робить його суб'єктом спеціальним. У зв'язку з цим особливу увагу необхідно приділити аналізу ознак, що характеризують суб'єкта порушення права на отримання освіти як спеціального суб'єкта злочину.

Визначення службової особи представлене у ч. 3 ст. 18 КК України. Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноважним органом державної влади, місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Як було зазначено раніше, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 183 КК, є службові особи навчального закладу. Однак зарахування осіб до навчальних закладів, так само як і укладання з ними договорів на надання освітніх послуг за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, не може належати до компетенції будь-якої службової особи навчального закладу. Такими повноваженнями володіють спеціально визначені нормативними актами або внутрішніми документами навчального закладу службові особи навчального закладу. Зазначені суб'єкти наділені спеціальними повноваженнями: з прийняття, по зарахуванню, з проведення співбесід, з організації проведення виробничої практики і так далі. Таким чином, крім загальнообов'язкових для всіх службових осіб ознак, визначених вище, службові особи-суб'єкти порушення права на отримання освіти повинні мати ще деякі додаткові характеристики.

Спеціальні ознаки суб'єкта порушення права на отримання освіти:

- у формі незаконної відмови у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності. Суб'єкт порушення права на отримання освіти, вчиненого в такій формі, обов'язково повинен бути наділений необхідним обсягом повноважень на здійснення приймання осіб до певного навчального закладу. Така характеристика міститься в профільних нормативно-правових актах у сфері освіти, чинних на момент отримання незаконної відмови у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності, або ж у внутрішніх документах навчального закладу.

- у формі незаконної вимоги оплати за навчання в державному або комунальному навчальному закладі. Особою, яка може здійснювати таку незаконну вимогу, може бути тільки та службова особа державного чи комунального навчального закладу, яка уповноважена, відповідно до закону або спеціального повноваження, вимагати законну оплату за навчання. Тобто суб'єктом злочину в цьому випадку є та службова особа, яка уповноважена представляти навчальний заклад у відносинах з особами, які бажають отримати освіту, щодо матеріальних питань. У зв'язку з тим, що законна плата за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах може стягуватися тільки на підставі відповідного договору, суб'єктом цього злочину можуть бути ті службові особи навчального закладу, які уповноважені підписувати від його імені договори про надання платних освітніх послуг (як правило, такі особи визначаються у статутах відповідних навчальних закладів).

Зазначена позиція ґрунтується на тому, що винна особа, незаконно вимагаючи будь-яким способом здійснити оплату за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах, повинна мати достатній, так би мовити, «законний» рівень повноважень на вимогу здійснення оплати за навчання в таких випадках, коли це передбачено законодавством. Тобто перед постраждалими особами вона має виступати належним чином уповноваженим представником навчального закладу, який висловлює незаконну вимогу

оплати за своєю власною волею, а не як законну вимогу. У тому ж випадку, коли особа, яка вимагає здійснити незаконну плату за навчання, не уповноважена представляти такий навчальний заклад у питаннях законної оплати за навчання, така особа, по суті, здійснює шахрайство (за наявності інших ознак такого злочину).

Слід зазначити, що на сьогодні суди, застосовуючи ч. 2 ст. 183 КК України, неоднаково трактують ознаки суб'єкта злочину. Так, правозастосовувач в окремих вироках особливою характеристикою службових осіб навчальних закладів, які притягаються до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 183 КК України, називає саме право таких осіб здійснювати прийняття осіб на навчання в державні чи комунальні навчальні заклади. У частині вироків суд все ж посилається і на інші ознаки, властиві таким службовим особам, а саме: загальне керівництво колективом, загальне керівництво навчальним закладом, забезпечення контролю за виконанням наукових планів і програм, якістю знань і умінь, створенням необхідних умов для отримання освіти, вирішення фінансових, господарських та інших питань діяльності навчального закладу, відкриття рахунків у банках та органах Державного казначейства, прийняття на роботу та звільнення з роботи працівників навчального закладу і так далі. Наявність подібної судової практики підтверджує вищевказану точку зору про певний ризик надання правозастосовувачам можливості тлумачення норм кримінального права на власний розсуд.

Отже, суб'єкт порушення права на отримання освіти повинен мати низку спеціальних ознак, а саме: бути службовою особою навчального закладу, який має право за чинним законодавством або локальними документами цього навчального закладу, а також за спеціальними повноваженнями здійснювати прийняття осіб до навчальних закладів, або ж наділений повноваженнями укладати від імені такого навчального закладу договори на надання платних освітніх послуг.

Під час встановлення вини особи як обов'язкової ознаки *суб'єктивної сторони* слід пам'ятати, що злочин, перед-

бачений ст. 183 КК, має формальний склад – тобто підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності є тільки діяння. У зв'язку з цим під час кваліфікації злочину значення має лише ставлення особи до вчинюваного діяння, а саме усвідомлення особою незаконності своїх дій та розуміння неправомірності відмови потерпілому у прийнятті до навчального закладу або безпідставності вимагання оплати за навчання. Отож, усвідомлення незаконності своїх дій, по суті, є основною складовою розуміння їх суспільної небезпеки, а значить, встановлення даної обставини принципово важливе для характеристики суб'єктивної сторони злочинного посягання. Розуміння протиправності порушення права на отримання освіти значення для кваліфікації не має.

Отже, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони порушення права на отримання освіти є наявність прямого умислу на незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу або ж на незаконну вимогу оплати за навчання.

Диспозиція аналізованої статті не передбачає наявність якого-небудь обов'язкового мотиву як суб'єктивної ознаки складу злочину. Однак виходячи з положень кримінально-процесуального законодавства, а також у зв'язку із необхідністю розмежування суміжних складів, правильної кваліфікації злочину і тощо, встановлення мотиву стає необхідним.

Оскільки порушення права на отримання освіти – злочин з досить складною об'єктивною стороною, то і мотив такого злочину може бути складним, і тому в кожному конкретному випадку необхідно ретельно підходити до його встановлення.

Так, варіантами мотивів порушення права на отримання освіти можуть бути:

– користь (може мати місце як при реалізації діяння у формі незаконної вимоги оплати за навчання, так і за незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності – наприклад, при наявності у винної особи матеріальної зацікавленості в прийнятті до навчального закладу третіх осіб замість потерпілої); даний мотив

найчастіше зустрічається в судовій практиці під час розгляду справ про порушення права на отримання освіти;

– особисті мотиви – ненависть, помста, особиста неприязнь до потерпілого та інші (також може мати місце при реалізації злочину в будь-якій з можливих форм об'єктивної сторони); на даний час в судовій практиці не зустрічалися;

– мотиви расової, національної, етнічної, релігійної, політичної та іншої подібної ворожнечі чи неприязні (характерні скоріше для діяння, вчиненого у формі незаконної відмови в прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності, однак теоретично можуть мати місце і при незаконній вимозі оплати за навчання в державному або комунальному навчальному закладі); на даний момент в судовій практиці даний мотив не зустрічався у діях осіб, що порушили право на отримання освіти;

– інші мотиви – наприклад, пов'язані з амбіціями керівника навчального закладу щодо створення видимості ефективності свого керівництва (більш характерний для вчинення цього злочину у формі незаконної вимоги оплати за навчання у державному або комунальному навчальному закладі); так, наприклад, вироком Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 24 червня 2011 року був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 183 КК України, директор позашкільного навчального закладу за організацію збору коштів для підтримки матеріально-технічної бази навчального закладу; свої дії директор пояснював необхідністю привести у належний стан матеріально-технічну базу через заплановану перевірку роботи даного навчального закладу відповідними контролюючими органами; також мотивом може стати «неминучість», викликана недостатнім фінансуванням державних чи комунальних навчальних закладів з боку держави та органів місцевого самоврядування (також характерний для другої форми реалізації об'єктивної сторони); необхідно зазначити, що встановлення подібних мотивів не може означати відсутність вини в діях суб'єкта злочину – навіть відсутність фінансування або недостатнє фінансування не є підставами

для вимоги незаконної оплати за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах.

Мета як факультативна ознаки суб'єктивної сторони складу злочину також прямо не передбачена в диспозиції ст. 183 КК, відповідно її встановлення не впливає на кваліфікації цього злочину. По суті, мета є вже втіленим в дійсності мотивом злочину (причому, як фактично реалізованим при вчиненні злочину, так і лише втіленим у свідомості винного, якщо злочин з яких-небудь причин не був реалізований до кінця). Виходячи з цього розуміння можливих варіантів мети порушення права на отримання освіти, слід звернути увагу, що встановлення мети в цьому злочині дозволить, по-перше, відмежовувати цей злочин від суміжних складів, а по-друге, правильного встановлювати мотивів вчиненого злочину, а отже – і ступеня винуватості суб'єкта.

Під метою вчинення злочину теорія кримінального права розуміє той бажаний результат, якого прагне досягти особа, вчиняючи суспільно небезпечне діяння. Метою вчинення злочину порушення права на отримання освіти є той кінцевий результат, якого прагне досягти винний, умисно порушуючи право конкретної особи на отримання освіти, вважаючи саме це злочинне посягання можливим способом досягнення такого результату.

– Виходячи з наданої характеристики мотиву, яка була дана раніше, можна встановити можливі варіанти мети, які кореспондуються з тим чи іншим мотивом.

3. ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 183 КК УКРАЇНИ, ВІД СУМІЖНИХ ДІЯНЬ.

Відмежування порушення права на отримання освіти від злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Оскільки суб'єктом порушення права на отримання освіти є службова особа навчального закладу, наділена спеціальними повноваженнями, виникає необхідність розглянути ознаки складу цього злочину у співвідношенні з ознаками складів деяких службових злочинів.

Стаття 364 «Зловживання владою або службовим становищем». У вирішенні питання розмежування порушення права на отримання освіти та зловживання владою або службовим становищем, необхідно звернути увагу, що порушення права на отримання освіти має особливий об'єкт посягання – суспільні відносини, що забезпечують можливість особи отримати належний рівень освіти. При цьому об'єктивна сторона порушення права на отримання освіти не вимагає настання будь-яких негативних наслідків, злочин є закінченим з моменту вчинення дій, передбачених у диспозиції ст. 183 КК України, у той час як зловживання владою або службовим становищем є злочином з матеріальним складом. Для кваліфікації діяння особи за ст. 364 КК України обов'язковим є настання в результаті вчиненого злочину суспільно небезпечних наслідків, а саме: істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним або суспільним інтересам, а також інтересам юридичних осіб. Якщо шкода полягає у заподіянні матеріальних збитків, то істотним вважається та шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Якщо шкода полягає у запо-

діянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її суттєвість встановлюється з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України або іншими законами прав і свобод людини і громадянина (право на свободу та особисту недоторканність і недоторканність житла, виборчих, трудових, житлових прав і так далі), підрив авторитету і престижу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки і умов, які ускладнюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів[1]. Крім того, кваліфікація діяння особи за ст. 364 КК України можлива в тому випадку, якщо має місце мета отримання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи.

Водночас порушення права на отримання освіти є закінченим з моменту вчинення діяння; ця стаття кримінального закону унеможливлює порушення нормального перебігу суспільних відносин, в рамках яких особи реалізують своє право на отримання освіти, передбачене ст. 53 Конституції України, на етапі вчинення діяння, не потребуючи настання негативних наслідків.

Головна подібність аналізований складів полягає в тому, що порушення права на отримання освіти може бути вчинене виключно службовою особою навчального закладу, а характер вчинених дій передбачає їх незаконність. Крім того, при порушенні права на отримання освіти безпосереднім об'єктом посягання є відносини, у рамках яких особи можуть реалізувати своє право на отримання освіти. У зв'язку з цим ст. 183 КК є спеціальною нормою по відно-

---

[1] Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03.

шенню до ст. 364 цього ж нормативного акту. Дійсно, порушення права на отримання освіти є різновидом зловживання владою або службовим становищем, оскільки незаконні дії особи можуть здійснюватися виключно з використанням службовою особою свого службового становища. Відповідно до правил вирішення конкуренції загальної та спеціальної норми пріоритетне значення має спеціальна норма, тобто ст. 183 КК. Оскільки вона конкретизує відповідальність за суспільно небезпечне посягання службової особи саме на відносини, що забезпечують нормальний порядок отримання громадянами, іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, освіти.

Отже, неправильною була кваліфікація діянь старшого майстра Державного навчального закладу «Бериславський професійний аграрний ліцей» за ч. 1 ст. 364 та за ч. 2 ст. 183 КК України у справі, обставини якої були викладені у вироку Бериславського районного суду Херсонської області від 26 червня 2012 року. Фабула справи виглядає наступним чином: особа, займаючи посаду старшого майстра Державного навчального закладу «Бериславський професійний аграрний ліцей», який відповідно до п. 1.1. статуту є державним професійно-технічним навчальним закладом, діючи умисно всупереч інтересам громадян, в порушення вимог ч. 3 ст. 53 Конституції України та ст. 3 Закону України «Про освіту», відповідно до яких громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, незалежності до партії, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин, достовірно знаючи, що під час проходження учнями ліцею виробничої практики, яка є складовою частиною навчального процесу, кошти від суб'єктів господарювання за проходження учнями ліцею практики не надходили, використовуючи своє службове становище, в період часу з 1 червня 2009 року по 1 червня 2011 року, шляхом психологічного тиску змушував майстрів ліцею збирати кошти з учнів ліцею за проходження ними виробничої практики, за умови

якщо суб'єкт господарювання, на якому вони проходили виробничу практику, не перерахувало кошти особисто.

У зазначеному випадку мало місце необґрунтоване посилення кримінальної відповідальності особи і застосування до неї подвійного ставлення за вину. Як звертає увагу теорія кримінального права, застосування до діянь особи відразу загальної та спеціальної кримінально-правової норми можливе тільки в разі реальної сукупності злочинів. У цьому випадку така сукупність не мала місця, а значить, діяння особи були кваліфіковані невірно.

Слід зазначити, що діяння, які порушують право особи на отримання освіти, можуть переслідуватися і за ст. 364 КК України. У тому випадку, якщо діяння, що порушує чиєсь право на освіту, не може бути кваліфіковане за ст. 183 КК України, наприклад, з причини того, що службова особа навчального закладу, яка його вчинила, не є суб'єктом даного злочину, за наявності всіх необхідних ознак, таке діяння має бути кваліфіковане за відповідною частиною ст. 364 КК України.

Стаття 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми». Оскільки порушення права на отримання освіти у формі незаконної відмови в прийнятті до навчального закладу може бути вчинене службовою особою приватного навчального закладу, також виникає необхідність розмежування таких діянь та злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб приватного права.

Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права може виражатися в умисному, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, використанні всупереч інтересам юридичної особи приватного права своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам чи інтересам окремих громадян, або державним чи суспільним інтересам, або інтересам юридичних осіб.

При цьому істотною шкодою, якщо вона виражається в заподіянні матеріальної шкоди, є шкода, яка в сто і більше

разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (пункт 3 примітки до ст. 364 КК).

Під неправомірною вигодою в цьому випадку необхідно розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову (примітка до ст. 364-1 КК). При цьому отримання неправомірної вигоди службовою особою свідчить про наявність корисливого мотиву.

Порядок застосування ст. 364-1 КК до діянь, які посягають на право на отримання освіти, є аналогічним порядку застосування у таких випадках ст. 364 цього нормативного акту.

Стаття 366 «Службове підроблення». Порушення права на отримання освіти у формі незаконної відмови в прийнятті до навчального закладу може бути пов'язане зі службовою фальсифікацією – внесенням службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також складання і видача завідомо невірних документів. Настання будь-яких негативних наслідків для кваліфікації діянь за ст. 366 КК не передбачено. Таким чином, якщо незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу супроводжується внесенням неправдивих відомостей до офіційних документів, які створюються в процесі прийняття осіб до навчальних закладів, як то, наприклад, відомості з оцінками за вступні іспити, особові справи абітурієнтів і так далі, потрібно вести мову про додаткову кваліфікацію діянь за ст. 366 КК. Службовою фальсифікацією у разі незаконної відмови у прийнятті до навчального закладу може послужити також і явне невнесення правдивих відомостей про особу, що вступає до навчального закладу, наприклад, «приховування» інформації про пільговий статус особи, що вступає до навчального закладу, тощо.

Стаття 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки чи отримання неправомірної вигоди службовою особою». Порушення права на отримання освіти у формі незаконної ви-

моги оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах необхідно відмежовувати від вимагання неправомірної вигоди, передбаченої ч. 4 ст. 368 КК України.

При цьому слід звернути увагу, що кваліфікація діянь за сукупністю злочинів як порушення права на отримання освіти і вимагання неправомірної вигоди може мати місце в тому випадку, якщо вимагання неправомірної вигоди пов'язане з однією з таких умов: 1) із погрозою службової особи навчального закладу вчинити або не вчиняти дії, які можуть заподіяти шкоду праву такої особи на отримання освіти; 2) із створенням умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання настанню негативних наслідків у частині можливості отримання освіти.

З суб'єктивної точки зору, вимагання неправомірної вигоди вчиняється, як правило, з корисливим мотивом. Порушення ж права на отримання освіти може бути вчинене з будь-яких мотивів, у тому числі і корисливих. Отже, за відсутності в діях особи корисливого мотиву говорити про можливість додаткової кваліфікації її діянь за ч. 4 ст. 368 КК України, як правило, не доводиться.

Особливу увагу слід звернути на випадки вимагання неправомірної вигоди, які мають місце при вступі осіб до навчальних закладів. У таких випадках отримання винною службовою особою неправомірної вигоди виступає умовою зарахування потерпілої особи до того чи іншого навчального закладу. Як вже зазначалося, незаконна вимога плати за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах може мати місце з того моменту, коли особа набуває право на отримання того чи іншого виду освіти, як то з моменту проходження конкурсного відбору або в силу досягнення певного віку та подання заяви про зарахування – тобто з моменту, коли наявність будь-яких інших умов для вступу в договірні правовідносини з навчальним закладом по частині отримання освіти не потрібна. Отже, вимагання неправомірної вигоди, вчинене службовою особою навчального закладу після набуття особою права на навчання в державному або комунальному навчальному закладі, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів з порушенням права на отримання

освіти. В інших випадках діяння особи кваліфікуються лише як вимагання неправомірної вигоди.

У тому випадку, якщо неправомірна вигода як умова прийняття до навчального закладу надана не була, в результаті чого особу до такого навчального закладу прийнято не було, слід говорити про замах на отримання неправомірної вигоди, поєднаний з її вимаганням, та про незаконну відмову в прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності (зрозуміло, за наявності всіх ознак порушення права на отримання освіти). Таким чином, при розслідуванні злочинів, вчинених за ч. 1 ст. 183 КК, необхідно кожен раз встановлювати мотив і мету винної особи для виключення або підтвердження наявності в її діях також вимагання неправомірної вигоди.

Підбиваючи підсумок у питанні співвідношення порушення права на отримання освіти та злочинів у сфері службової діяльності, необхідно зазначити, що їх обов'язковою загальною ознакою є спеціальний суб'єкт – службова особа навчального закладу, яка або уповноважена здійснювати прийняття осіб до такого навчального закладу, або уповноважена здійснювати законну, обґрунтовану вимогу оплати за навчання у такому навчальному закладі. У разі відсутності такої ознаки відповідальність винної особи за ст. 183 КК України виключається.

Крім того, при розгляді проваджень про порушення права на отримання освіти обов'язково слід встановлювати мотиви такого порушення з метою виключення або підтвердження наявності в діяннях також і корисливих службових злочинів.

Відмежування порушення права на отримання освіти від злочинів проти власності.

У зв'язку з тим, що порушення права на отримання освіти у формі незаконної вимоги оплати за навчання в державному або комунальному навчальному закладі безпосередньо пов'язане з обігом матеріальних цінностей, виникає необхідність проведення порівняльного аналізу цього складу і складів окремих злочинів проти власності.

Стаття 189 «Вимагання». Порушення права на отримання освіти, вчинене у формі незаконної вимоги оплати за навчання в державному або комунальному навчальному закладі, за способом вчинення суспільно небезпечного діяння може бути схоже з вимаганням.

Вимаганням є вимога передачі чужого майна чи права на майно, або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває у їх віданні або під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Частина 2 ст. 189 КК кваліфікуючою ознакою вимагання називає вчинення цього злочину службовою особою з використанням свого службового становища. Таким чином, якщо незаконна вимога оплати за навчання пов'язана із загрозою порушення права на отримання освіти, необхідна додаткова кваліфікація даного діяння ще й за ч. 2 ст. 189 КК.

У разі вчинення службовою особою з використанням свого службового становища злочину проти власності, несправедливим є притягнення службової особи лише за вчинення «загальнокримінального» злочину або ж тільки за злочин у сфері службової діяльності. Подібні діяння службових осіб мають підвищену небезпеку, оскільки зазіхають відразу на два і більше об'єктів кримінально-правової охорони, а значить, такі діяння підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів. Отже, порушення права на отримання освіти, поєднане з вимаганням грошових коштів, повністю не поглинається жодним з цих складів, про що свідчить відсутність прямих про те законодавчих приписів. Практика застосування статей, що передбачають відповідальність за майнові злочини, також не виключає застосування вищевказаних норм закону про кримінальну відповідальність за

сукупністю[1]. Судова ж практика застосування ст. 183 КК України настільки незначна, що простежити позицію правозастосовувача про можливість притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб навчальних закладів за сукупністю злочинів за порушення права на отримання освіти та вимагання за наявності всіх необхідних ознак представляється неможливим.

При цьому важливо пам'ятати, що вимагання обов'язково пов'язане з корисливим мотивом і метою звернення грошових коштів особи, чиє право на отримання освіти піддається загрозі, на користь винного.

У тому ж випадку, якщо вимога провести плату за навчання поєднана з загрозою порушення права на отримання освіти, висловлюється не службовою особою навчального закладу або ж службовою особою, до повноважень якої не відноситься право вимоги проведення законної оплати за навчання, кваліфікація таких дій за ст. 183 КК неможлива. Однак не виключається можливість їх кваліфікації за відповідною частиною ст. 189 КК як вимагання, у тому випадку, якщо наявні інші ознаки складу цього злочину.

При цьому особливу увагу необхідно звернути на ту обставину, що вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру має супроводжуватися загрозою порушення права особи на отримання освіти. Реальність такої загрози не має значення. Не має значення також і та обставина, що винна особа фактично не уповноважена здійснювати прийняття осіб до навчального закладу. Головне, що потерпіла особа побоювалась порушення свого права на отримання освіти або ж мала всі підстави побоюватись таких порушень.

Також важливо звернути увагу на ту обставину, що вимагання вважається закінченим з моменту пред'явлення

---

[1] Про судову практику у справах про злочини проти власності [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 листопада 2009 року № 10. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09.

вимоги про передачу грошових коштів, у поєднанні із загрозою (п. 8 Постанови Пленуму ВСУ) [1]. Це означає, що у цьому випадку фактичне отримання грошових коштів винною особою не обов'язкове. Отже якщо мало місце вимагання, поєднане з погрозою порушення права на отримання освіти у вигляді неприйняття особи до навчального закладу, і потерпілий відмовився виконати умови винної особи, в результаті чого за незаконними підставами не був прийнятий до навчального закладу, також має місце сукупність злочинів. Такі дії винного необхідно кваліфікувати як вимагання та незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу (за умови наявності всіх інших ознак складів цих злочинів). Таким чином, при розслідуванні злочинів про незаконну відмову в прийнятті до навчального закладу необхідно встановлювати, чи наявні в діяннях винної особи ознаки також і вимагання.

Стаття 190 «Шахрайство». Шахрайством є заволодіння чужим майном або отримання права на майно шляхом обману або зловживання довірою. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача майна або права на нього винній особі (п. 17 Постанови Пленуму ВСУ)[2]. Способом вчинення шахрайства є обман або зловживання довірою.

Шахрайство може бути вчинене загальним суб'єктом, яких-небудь спеціальних вимог законодавець до нього не висуває.

Однак аналіз складу шахрайства наводиться лише в контексті співвідношення даного складу з порушенням права на отримання освіти, а саме вчинення його у формі неза-

---

[1] Про судову практику у справах про злочини проти власності [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 листопада 2009 року № 10. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09.

[2] Про судову практику у справах про злочини проти власності [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 листопада 2009 року № 10. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09.

конної вимоги оплати за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах, оскільки саме ця форма поєднана з переходом права власності на матеріальні цінності або прав на них. У цьому випадку необхідно звернути увагу на ту обставину, що при шахрайстві потерпіла особа не підозрює, що у неї неправомірно, обманним шляхом відібрали майно або право на нього. При незаконній же вимозі оплати за навчання таке «нерозуміння» не обов'язково має місце. Так, потерпілі особи можуть усвідомлювати, що вимога провести оплату за навчання є незаконною, а можуть і не знати і в силу авторитету і довіри до представника навчального закладу вірити, що матеріальні цінності потрібні зовсім правомірно. Тому повністю виключати можливість кваліфікації порушення права на отримання освіти і шахрайства за сукупністю злочинів не можна.

При цьому необхідно пам'ятати про наступні особливості зазначених складів, про їх загальні та відмінні ознаки.

По-перше, незаконну вимогу оплати за навчання може бути вчинено тільки службовою особою навчального закладу, уповноваженою здійснювати від імені такого навчального закладу законні вимоги оплати. У тому випадку, якщо спеціальний суб'єкт відсутній, діяння особи, за наявності обману або зловживання довірою, необхідно кваліфікувати тільки за ст. 190 КК.

По-друге, для кваліфікації діяння як шахрайства обов'язковою є наявність у винної особи корисливого мотиву і мети привласнити матеріальні цінності або права на них. Відсутність таких виключає можливість кваліфікації діянь особи за ст. 190 КК.

По-третє, незаконна вимога оплати за навчання є закінченою з моменту пред'явлення такої вимоги. Шахрайство ж є закінченим з моменту звернення матеріальних цінностей на користь винного. Таким чином, у разі неотримання матеріальних цінностей кваліфікувати діяння за ст. 190 КК неможливо; можна говорити лише про замах на такий злочин.

Відмежування порушення права на отримання освіти від інших злочинів.

Стаття 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної приналежності або ставлення до релігії». Одним з мотивів вчинення діянь, передбачених Особливою частиною КК, може бути мотив расової, національної або релігійної неприязні. Зокрема, ст. 161 КК передбачає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань.

Принцип рівноправності громадян перед законом і судом закріплений Конституцією України – статті 21 і 24. Отже, будь-яке порушення принципу рівноправності громадян у суспільних відносинах є незаконним, а такі дії будь-кого можуть бути оскаржені в судовому порядку. Особливо небезпечним є порушення принципу рівноправності громадян у зв'язку з наявністю у них деяких «особливих ознак», як то: приналежність до іншої нації або раси, ніж титульна, а також сповідування певних релігійних переконань. У зв'язку з цим в КК передбачена відповідальність за порушення прав громадян за переліченими вище мотивами. У тому випадку, якщо порушуваним правом є право на отримання освіти, має місце також і порушення відповідної частини ст. 183 КК.

Таким чином, при встановленні в діяннях особи, яка вчинила порушення права на отримання освіти, мотиву расової, національної або релігійної неприязні, його дії слід додатково кваліфікувати за ст. 161 КК України.

Відмежування порушення права на отримання освіти від адміністративних правопорушень.

Слід зазначити, що крім відмежування складу порушення права на отримання освіти від складів суміжних злочинів, значення має також і розмежування цього суспільного небезпечного діяння з деякими адміністративними проступками. Особливо актуальним це стало після декриміналізації ряду злочинів у сфері господарської діяльності і «перенесення» їх у площину адміністративної відповідальності[1].

---

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів

Перш за все необхідно звернути увагу на розмежування порушення права на отримання освіти й порушення порядку провадження господарської діяльності – правопорушення, передбаченого ст. 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Як вже зазначалося, тільки наявність всіх ознак складу порушення права на отримання освіти дозволяє вести мову про можливість притягнення осіб до відповідальності за цією статтею. У тому числі це стосується й об'єкта злочину. Однією з таких ознак є належний суб'єктний склад відносин, в рамках яких особи мають можливість реалізувати своє право на отримання освіти.

Одним з суб'єктів відносин, в рамках яких особи мають можливість реалізувати своє право на отримання освіти, є навчальні заклади. Навчальні заклади – юридичні особи, які мають право здійснювати діяльність у сфері надання освітніх послуг. Для можливості надання освітніх послуг юридична особа повинна бути наділена певними ознаками, як то: наявність ліцензії, проведення реєстрації як суб'єкта господарської діяльності і так далі.

У тому випадку, якщо навчальний заклад з якихнебудь причин не відповідає вищевказаним вимогам законодавства, відсутній об'єкт порушення права на отримання освіти – суспільні відносини, в рамках яких особи мають можливість реалізувати своє право на отримання освіти. Так, навчальний заклад може не мати ліцензії на провадження діяльності в сфері надання певного виду освітніх послуг, така ліцензія може бути прострочена, анульована і так далі.

Якщо відсутній об'єкт порушення права на отримання освіти, значить, навіть у разі вчинення відмови у прийнятті до навчального закладу або ж вимоги плати за навчання в

України щодо гуманізації відповідальності за порушення у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : закон України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4025-17.

навчальному закладі, які, на думку потерпілої особи, є безпідставними та незаконними, притягнення службових осіб навчального закладу до кримінальної відповідальності за відповідною частиною ст. 183 КК неможливе. Але в такому випадку має місце порушення порядку ведення господарської діяльності.

У зв'язку з тим, що порушення порядку ведення господарської діяльності було декриміналізоване, винні особи можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності. За 164 статтею Кодексу України про адміністративні правопорушення переслідується провадження господарської діяльності, у тому числі без отримання ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності.

Відмежування порушення права на отримання освіти від порушень законодавства про благодійну діяльність.

Практика останніх років показала, що збирання благодійних коштів на користь закладів освіти стало нормою у навчальних закладах усіх рівнів. Наприклад, у листі Міністерства освіти і науки України від 28 квітня 2010 року йшлося про встановлення в ряді навчальних закладів обов'язкових благодійних внесків[1]. У листі від 15 квітня 2011 року Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України було повідомлено, що в міністерство надходять численні звернення щодо примусового збору в окремих навчальних закладах коштів на проведення заходів, поповнення благодійних фондів і щодо нецільового використання батьківських внесків[2].

---

[1] Щодо здійснення благодійних та спонсорських внесків [Електронний ресурс] : лист Міністерства освіти і науки України від 28 квітня 2010 року № 1/9-290. – Режим доступу: http://shprvo.ck.ua/page-93.html.

[2] Щодо оприлюднення інформації про використання благодійних та спонсорських внесків [Електронний ресурс] : лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Крім того, протягом останніх років у пресі неодноразово порушувалося питання про неправомірність проведення обов'язкових зборів коштів під виглядом благодійних внесків у навчальних закладах різних рівнів.

Все вищезазначене свідчить про те, що для пересічного громадянина порушення права на освіту, і в першу чергу на безкоштовну освіту, асоціюється саме з таким примусовим збором «благодійних коштів». Однак, виходячи з аналізу ознак складу порушення права на отримання освіти, примусовий збір коштів у благодійні фонди не є незаконною вимогою оплати за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах. Слід звернути увагу, що в кримінальному порядку переслідується лише незаконна вимога оплати за навчання – тобто вимога передачі грошових коштів має чітко позначатися як оплата за навчання або в тих випадках, коли така плата законодавчо не передбачена, або в більшому розмірі, ніж це передбачено договором про надання освітніх послуг. Примус до благодійності в навчальних закладах лише опосередковано пов'язаний із навчанням осіб у таких навчальних закладах.

На сьогодні питання здійснення благодійної діяльності регулюється спеціальним нормативно-правовим актом – Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»[1]. Благодійною діяльністю цей Закон називає добровільну особисту та/або майнову допомогу задля досягнення визначених цим Законом цілей, яка не передбачає отримання благодійником прибутку, а також виплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара.

від 15 квітня 2011 року № 1/9-289. – Режим доступу: http://shprvo.ck.ua/page-93.html.

[1] Про благодійну діяльність та благодійні організації [Електронний ресурс] : закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17.

Таким чином, під благодійною діяльністю розуміється добровільна участь у благодійності. Внесення благодійних коштів виключає отримання благодійником будь-яких благ. Порушення законодавства про благодійність тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність (ст. 27 Закону). Однак спеціальної норми, що передбачає кримінальну відповідальність за порушення законодавства про благодійну діяльність, чинний КК не містить. Таким чином, масовий характер зловживань при зборі коштів у благодійні фонди, зокрема тих, що діють при навчальних закладах, свідчить про необхідність розгляду питання про криміналізацію таких діянь.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження проблем кваліфікації злочину, передбаченого ст. 183 КК «Порушення права на отримання освіти», можна зробити висновок, що правозастосовна практика з цього питання є вкрай незначною, хоча реальна поширеність зазначеного злочину на сьогодні є досить великою. Частково це відбувається через певні складності визначення змісту права на отримання освіти та тлумачення тих чи інших елементів складу аналізованого злочину правоохоронними органами та судами України.

Особливістю диспозиції злочину, передбаченого ст. 183 КК, є її бланкетний характер. У зв'язку з цим кваліфікація зазначеного злочину ускладнюється тим, що для встановлення змісту окремих елементів його складу необхідно звертатися до великого масиву нормативно-правових актів різної юридичної сили, що закріплюють систему, структуру освіти, особливості отримання того чи іншого виду та рівня освіти, вимоги для осіб, які бажають отримати конкретний освітній рівень тощо. Крім того в умовах динамічних змін законодавства України у сфері освіти та реформуванні її структури виникають значні труднощі під час визначення питань щодо суб'єктивного складу освітніх правовідносин, їх змісту, умов прийняття до навчальних закладів різних рівнів освіти, платності або безоплатності окремих освітніх послуг тощо.

Надзвичайно складним завданням є відмежування злочину, передбаченого ст. 183 КК «Порушення права на отримання освіти», від суміжних злочинних діянь таких, як злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, злочини проти власності, злочин, передбачений ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної приналежності або ставлення до релігії», деяких адміністративних правопорушень, а також порушень законодавства про благодійну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації [Електронний ресурс] : закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17.
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014 р.,. – № 37-38 – Ст. 2004. / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23 травня 2013 року № 314-VII. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-18.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за порушення у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4025-17.
7. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 28. – Ст. 230 / Офіційний сайт

Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14/page.

8. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83.

9. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.html#117.

10. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс] : резолюция 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

11. Декларация прав ребёнка [Электронный ресурс] : резолюция 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 года. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml.

12. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти [Електронний ресурс] : Генеральна Конференція ЮНЕСКО від 14 грудня 1960 року. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_174.

13. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах [Электронный ресурс] : Резолюция 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН 16 декабря 1966 года. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pacteconn.shtml.

14. Деякі питання запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2004 р. № 1095 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – Ст. 2262 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1095-2004-%D0%BF.

15. Положення про порядок створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 року № 228. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1996_02_12/an/60/KP940228.html#60.

16. Положення про професійно-технічну освіту по ступеням [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 1999 року № 956. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP990956.html.

17. Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України у 2013 році [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 5 листопада 2012 року № 1244. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1902-12.

18. Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2005 р. № 1312 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 1. – Ст. 34 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1312-2005-%D0%BF.

19. Про судову практику у справах про злочини проти власності [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 листопада 2009 року № 10. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09.

20. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03.

21. Про схвалення нової редакції базового компонента дошкільної освіти: рішення колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 04.05.2012 № 5/2-2 // Інформаційний збірник та коментарі МОН, молоді та спорту України. – 2012. – № 13, 14, 15. – С. 38 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_5-2736-12/card6#Public.

22. Рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2002 від 21 листопада 2002 р. у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень постанов Кабінету Міністрів України «Про встановлення плати за користування підручниками в загальноосвітніх школах», «Про внесення доповнення до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1996 р. № 1031» та пункту 5 Постанови Кабінету Міністрів України «Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 1998 р. № 1128» (справа про безоплатне користування шкільними підручниками) // Вісник Конституційного суду України. – 2002. – № 6. – С. 3. / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-02.

23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів країни про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти) від 4 березня 2004 р. № 5-рп/2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 55. – 24 березня / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04/card6#Public.

24. Щодо здійснення благодійних та спонсорських внесків [Електронний ресурс] : лист Міністерства освіти і науки України від 28 квітня 2010 року № 1/9-290. – Режим доступу: http://shprvo.ck.ua/page-93.html.

25. Щодо оприлюднення інформації про використання благодійних та спонсорських внесків [Електронний ресурс] : лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 15 квітня 2011 року № 1/9-289. – Режим доступу: http://shprvo.ck.ua/page-93.html.

26. Волков Б. С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) /

Б. С. Волков. – Казань : Издательство Казанского университета, 1982. – 152 с.

27. Залеська А. С. Кримінально-правова охорона права на отримання освіти : монографія / А. С. Залеська. – Харків : НікаНова, 2015. – 200 с.

28. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – Москва : «Юридическая литература», 1972. – 352 с.

29. Кузнецова Н. Ф. Проблемы квалификации преступлений : Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / Н. Ф. Кузнецова; Науч. ред. и предисл. академика В.Н. Кудрявцева. – М. : Издательский Дом «Городец», 2007. – 336 с.

30. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. В. Лащук; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 21 с.

31. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.

32. Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центра Пресс», 2001. – 318 с.

33. Панов М. І. Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М. І. Панов, Н. Д. Квасневська // Право України. – 2010. – № 9. – С. 47. – Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов; передм. В. П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 272-282.

34. Панов Н. И. Квалификация преступлений, совершаемых должностными лицами путем злоупотребления служебным положением / Н. И. Панов // Социалистическая законность. – 1989. – № 12. – С. 44-46.

35. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Таций. – Х. : Выща шк. Изд-во при ХГУ, 1988. – 198 с.

Наукове видання

Порушення права на отримання освіти: проблеми кваліфікації злочину

Науково-методичні рекомендації

Укладач Гладкова Є. О.